

OM, TURME DE OI ȘI PRĂDĂTORI ÎN PRACTICA TRANSHUMANȚEI DIN MĂRGINIMEA SIBIULUI*

Marin CONSTANTIN**

Abstract

As developed from generation to generation by Romanian herders from the area of Mărginimea Sibiului, the practice of transhumance might be also described (alongside other research themes such as pastoral apprenticeship, the transmission of sheep property, the geography of wintering itineraries in the lowlands, and the everyday lifestyle of the shepherds *on the roads*) as a rigorous management of human-animal interaction. In fact, this “aspect” is a part of the more-general links between *culture* (as a pattern of pastoral specialization, or oviculture, among the transhumant associates) and *nature* (in terms of the animals of a herding husbandry – sheep, donkeys, and dogs –, as well as the wild animals – wolves, bears, even jackals – that the same pastoral associates encounter during the summer or winter seasons of their traditional economy). With the integration of Transylvanian transhumance in a calendar of periodical alternation of mountain and plain pastures, the human-animal relationship is given an ecological dimension, one managed in the framework of the same pastoral productive world.

Keywords: transhumance route, herding organization, pastoral herd, wild animals, Tilișca, Poiana Sibiului, Jina, Mărginimea Sibiului.

Cuvinte-cheie: drum de transhumanță, organizarea oierilor, turma pastorală, animale sălbatice, Tilișca, Poiana Sibiului, Jina, Mărginimea Sibiului.

Practica transhumanței din Mărginimea Sibiului, așa cum a fost dezvoltată din generație în generație de oierii români din sate precum Tilișca, Poiana Sibiului sau Jina, ar putea fi descrisă (alături de alte teme de cercetare, cum ar fi ucenicia pastorală, transmiterea proprietății ovine, geografia drumurilor de iernat în regiunile de șes și modul de viață cotidian

* Acest articol este rezultatul proiectului de cercetare *Archive Files of Transylvanian Transhumance: Recording Pastoral Ethos in Romania Since Before the European Market Economy*, desfășurat de noi cu sprijinul generos al Firebird Foundation for Anthropological Research, în anii 2015-2016. Adresăm calde mulțumiri instituției amintite, precum și interlocutorilor noștri din Tilișca, Poiana Sibiului și Jina, asumându-ne firește întreaga responsabilitate pentru cele scrise aici.

** Institutul de Antropologie „Francisc Rainer”, Academia Română, București – România.

al ciobanilor aflați *la drum*¹) și ca gestionarea riguroasă a interacțiunii om-animal.

În fapt, acest „aspect” este parte a legăturilor mai generale dintre *cultură* (în acest caz, ca tipar de specializare pastorală sau „ovicultură”², la nivelul *stăpânilor* de turme) și *natură* (cu referire la animalele domestice ale unei gospodării de acest fel – oi, măgari și câini –, precum și la animalele sălbatice – lupi, urși, chiar șacali – pe care aceiași asociați pastorali îi întâlnesc în cursul activităților de vară sau de iarnă ale economiei lor tradiționale).

Odată cu integrarea transhumanței transilvănene într-un calendar de alternanță periodică a pășunilor montane și de câmpie, relația om-animal capătă o dimensiune ecologică, una administrată totuși în cadrul aceleiași lumi pastorale productive.

Calendarul și condițiile de transport ale transhumanței

Prin definiție, transhumanța pastorală urmează ritmul anotimpurilor: deplasările sezoniere ale oierilor mărgineni au în *văratul* și *iernatul* turmelor de oi niște coordonate economice și ecologice, totodată. *Grosso modo*, acest calendar este încadrat de interlocutorii noștri între 1 octombrie (dată la care sau în jurul căreia începe *drumul oilor* către pășunatul în câmpie, *la vale*) și 1 aprilie sau 1 mai (răstimpul primăvărat în care oierii își pornesc oile spre satul de baștină, înaintea urcării acestora pe plaiurile „de vărat”). Aceste date ne-au fost precizate la Tilișca de CM, IP, NB, PR, TH, VBT, IM și PC, la Poiana

¹ Pentru aceste teme de cercetare, v. Marin Constantin, *Numărătoarea oilor în Mărginimea Sibiului. Introducere în studiul transmiterii culturale*, în „Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor «Constantin Brăiloiu»” (AIEF), tom 29, 2018, p. 227-248; Idem, *Ucenicia pastorală din Mărginimea Sibiului. Evocări ale oierilor transhumanți*, în „Studii și comunicări de etnologie” (SCE), Sibiu, tom XXXIII, 2019, p. 88-106; Idem, *Drumul oilor: itinerarii de transhumanță ale oierilor din Mărginimea Sibiului în a doua jumătate a secolului al XX-lea*, în AIEF, tom 30, 2019 (în curs de publicare).

² Noțiunea de *ovicultură* relevă în acest caz caracterul intensiv al economiei pastorale a transhumanței. Într-un vechi studiu monografic asupra comunei Rășinari din aceeași regiune a Mărginimii Sibiului, Victor Păcală se referă la „ovicultură” atunci când evocă numărul de 35.000 de oi ale celor 280 proprietari locali, în raport cu volumul mult mai restrâns și doar auxiliar al creșterii altor animale (cai, măgari, *râmători* [porci] și capre) în localitatea amintită, precum și cu privire la drumurile de transhumanță ale oierilor din Rășinari (în cursul secolului al XIX-lea) până în Dobrogea, Bulgaria și chiar în Caucaz (Victor Păcală, *Monografia comunei Rășinariu*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1915, p. 289).

Sibiului de IDB, DB, NP, DD, IDN și IF, iar la Jina de ID, DG, DS, GM, IM, IM-D, IS, SV și VD (vezi Lista interlocutorilor citați anexată).

Momentul coborării turmelor de la munte, înaintea plecării în transhumanță, este asociat de unii proprietari unui târg al comunităților de margineni, ținut îndeobște la 19 septembrie, la Poiana Sibiului: „La noi, este un târg – Târgul Poienii – la 19 septembrie, și-atuncea coborau ciobanii și plecau, în toate părțile...” (CV, IDN: P; IP: T).

Uneori, reperele pe care oierii locali le respectă sunt cele ale calendarului creștin ortodox, așa cum este cazul la Tilișca: „Stăteam câteodată până la Sfântul Dumitru...” (DCR), „De Sfânta Paraschiva, cel mai târziu...” (PC), „Până pe la Paști” (SB); am sesizat același fapt și la Jina: „Plecam cu ele [oile] înainte de Sfântu Dumitru...” (DS), „Până la Sfânta Paraschiva [14 octombrie] stăteau la colibă, sus...” (MS), „Țineam rândul până către Paști” (VD). În câteva din cazurile menționate – DCR, PC: T și DS: J – zilele Sfintei Paraschiva și Sfântului Dumitru sunt sărbătorile onomastice ale acestor săteni³.

În alte situații, transhumanța este planificată după împerecherea oilor („Se dădeau berbecii «roi», la montă, și se pleca...” [NB: T]), după deparazitarea oilor și obținerea avizului veterinar („Îmbăiam tot satul, oile, de râie...” [NP: P; VD și DP: J]) sau pur și simplu din rațiuni meteorologice: „Din 15 septembrie, coborau în jos [cu oile, de la munte], mai în jos, că acolo, la munte, începea deja să ningă...” (IF: P).

În plus, acest calendar este desigur sincronizat cu perioada de întrerupere a muncilor agricole, fie toamna, atunci când „se aduna [recolta] de pe câmp, o țără se mai eliberau câmpurile, că noi nu puteam feri cu cioporul de oi...” (IM: T), fie primăvara, atunci când „mieii ne scăpau pe holde, n-aveam ce le face, dom’le! Trebuia să-i... omori, numai așa!” (DS: J).

Durata călătoriei de transhumanță este variabilă, potrivit rutei și destinației urmate sau după trebuințele de hrană ale oilor de-a lungul

³ Reperle cele mai importante sau „pragurile” calendarului creștin ortodox au consfințit în timp, de o manieră aproape contractuală, „termenii” ciclului productiv al oieritului transhumant: „Contractele de pășune și de iernat ale mocanilor [oierii din regiunea Brașovului] au termenile de Sfântul Gheorghe și de Sfântul Dumitru” (P. N. Panaitescu, *Însemnătatea economică a mocanilor în istoria Țării Românești*. Extras din „Observatorul social-economic”. Revistă trimestrială de studii și anchete social-economice, aprilie-decembrie 1935, p. 5). Plecarea în transhumanță a oierilor din Rășinari – Sibiu este astfel reflectată într-o doină ciobănească locală: „Foaie verde, foi de nuc,/ Se duc oile, se duc,/ Și se duc și nu mai vin/ Pân’ la Sfântul Constantin” (Victor Păcală, *op. cit.*, p. 195).

fiecărui itinerar (aceste trebuințe îi și determină, de altfel, pe ciobani să „nu se grăbească” și să „ajungă prea repede” [IDN: P; DS și NM: J]). Astfel, până în Banat, oierii mărgineni pot petrece pe drum „câte două-trei săptămâni...” (IM: T), „15-20 de zile” (VBN: T), „cam trei săptămâni, așa...” (IR: T; DS: J), între „două săptămâni... o lună” (VD: J), „o lună de zile” (DP și VBN: T; TC: J), „șase săptămâni” (IV: T).

Traseele din Câmpia Română sunt parcurse, în mod obișnuit, vreme de o lună de zile: „Patru săptămâni, până ajungeam; de exemplu, mergeam la Ciulnița, în Bărăgan” (PC: T), „Câte-o lună de-acolo, prin Bărăgan” (DCM: T). La fel stau lucrurile și cu privire la alte destinații: „Cam zece zile, până la Deva” (TH: T), „Trei săptămâni... o lună” până în Bihor (BD: J), „O lună de zile” (ND și ID: P) sau „circa o lună, câteodată și două” până la Careii Mari – Satu Mare (ID din Poiana Sibiului). Acele „drumeții” pe care aceiași oieri le angajează în direcții diferite au (după caz) estimări diferite: „Cam o lună [Satu Mare, Timișoara...]” (IF: P; PC: J), „Câte două săptămâni, până-n Banat, sau până-n Bărăgan” (IM: J), „O lună, și trei săptămâni [Bihor, Banat, Bărăgan]... Și mai mult!” (NM: J)⁴.

Odată ce păcurarii mărgineni „iau hotarul” (MD: J), *drumul oilor* devine o căutare neîntreruptă de pășuni disponibile, și nu o călătorie orientată doar de locul ales pentru iernat: „Când în satul ăsta nu mai aveam loc [de pășunat], ne mutam la Gârbova [județul Alba], sau la Miercurea [Sibiului]” (GȘ: P).

O asemenea căutare este cu atât mai anevoioasă cu cât gospodarii locali sau proprietarii de terenuri agricole se opun deseori fâțiș trecerii sau staționării *ciopoarelor* ovine, spre a proteja pășunile propriilor animale: „Mai strigau oamenii [localnici] după noi; făceam și pagubă cu ele: se-ndreptau, mai ales iarna, prin grâne...” (IV: T), „Oamenii te luau: «Bă, iar ați venit?! A nins la munte?» (Plecai de la 1 octombrie...) A nins, măi omule, ce să fac?! «Hai, dăi drumul, că și noi avem animale! Mână!»”

⁴ Durata variabilă a drumurilor de transumanță evidențiază funcția de „oierit itinerant”, asociată acestora, mai degrabă decât preocuparea de a străbate cât mai rapid sau lesnicios un anumit traseu. În cazul mobilității pastorale sezoniere a grupurilor de aromâni din nordul Greciei (Avdella, Perivoli, Samarina și Smixi, în Munții Pind) către pășunile de câmpie din Thessalia, un asemenea parcurs durează 10-15 zile, într-un ritm de patru-cinci ore pe zi; este vorba de niște coordonate depinzând de prevederile legale grecești care permit pășunatul gratuit între 24-48 de ore pe terenurile localităților astfel traversate (Michel Sivignon, *Les pasteurs du Pinde Septentrional*, în „Revue de Géographie de Lyon”, Lyon, vol. 43 [1-4], 1968, p. 14).

(IF: P), „Oile le mai pășunam... și clandestin... Mai făcea câte unul [din săteni] gură: «Băi, scoate-le afară, ce le bagi la mine?»» (IV: P).

Unii mărgineni amintesc chiar de „bătaia” pe care localnicii o administrau (din motive de acest fel) ciobanilor (DS: J) sau de „oamenii răi, învățați cu bani” care puneau un preț ridicat accesului la pășuni (DD: P)⁵. Prolungirea drumului de transhumanță, în aceste condiții, nu echivala cu o „întâziere”, ci era efectul chiar al investițiilor făcute de oieri pentru procurarea proviziilor necesare propriilor turme: „Cumpăram porumb, acolo, unde aveam... să stăm pe loc, cu oile, acolo... Și-apoi mereai pe drum, d'ici până acolo...” (SV: J).

Parcursul transhumant presupune cel mai adesea mersul pe jos: „Tot pe jos” (IM și IP: T; ID, IS, CV, IDN – „nici doi kilometri cu ceva [mijloc de transport], doar pe jos” –, NF & EF, ND: P; DG, GM – „zi și noapte” –, II, NM, IP, MS, PC – „toată toamna, toată iarna” –, TC, VD, MD: J). Oierii asociază acest exercițiu pedestru cu necesitatea supravegherii directe a propriilor turme: „Numai pe jos: pe lângă drum, pe... raza drumului, așa, se pășteau oile...” (IP: J), „trebuia [să facem asta] și noaptea, le mai porneam o țără [la păscut]”, „Mai mâncau și noaptea, că așa erau învățate... De nu, plecau singure; te lăsau culcat!” [IDN: P], „noi căutam iarbă, nu căutam loc” (NF & EF: P).

„Regimul” mersului pe jos – „cu autopasul” (IR: T) – impune austeritatea vestimentară în traiul de zi cu zi al transhumanței: „Plecai c-un rând de haine și nu te schimbai... două luni, trei... Erau tot rupte, pe-aicea, hainele, și nu te schimbai, că n-aveai unde să te schimbi...” (CV: P)⁶.

⁵ Asemenea dispute de acces la pășunat reflectă instabilitatea raporturilor economice dintre proprietarii de turme și comunitățile agricole „tranzitate” de cei dintâi, caracterizate fie prin „aranjamente” ale oierilor cu agricultorii locali, pentru a paște oile pe terenurile comunale după strângerea recoltelor, fie (în cazul oierilor aromâni din Munții Pind) prin tendința ciobanilor de a „împinge” limitele unei pășuni, cu riscul „invadării” unor zone agricole (Claudia Chang, „Archaeological Landscapes. The Ethnoarchaeology of Pastoral Land Use in the Grevena Province of Greece”, în Jacqueline Rossignol and LuAnn Wandsnider, *Space, Time, and Archaeological Landscapes*, New York, Plenum Press, 1992, p. 73, 77).

⁶ Mersul pe jos este asociat de ciobanii transhumanți cu avantaje precum menținerea unei stări optime de sănătate a oilor, aflate astfel într-o continuă mișcare, dar și cu varietatea resurselor vegetale de hrană obținute pe drum. Potrivit datelor unui studiu recent asupra transhumanței mărginenilor, „în fiecare primăvară și toamnă, Dan D. [oier din Jina] își duce pe jos turma între pășunile sale de vară înspre și dinspre satul său natal, Jina (...), și terenurile sale de pășunat de iarnă din județul Sălaj, cam 300 km departe de casă. Este încă mai economic pentru el să-și poarte astfel animalele între pășunile sezoniere, decât să le trimită cu camionul. Dan spune că preferă să-și conducă

Evocările acelorași preumblări surprind trecerea de la încălțăminte tradițională – *opincile* din piele – a ciobanilor la accesorii moderne, mai adecvate unei atare munci: „[Astăzi purtăm] bocanci ca lumea (mai demult, opinci, dar eu n-am purtat, să zic așa). Și cizme de cauciuc...” (IM: J), „Trebuia să ne încălțăm cu opinci de cauciuc...” (IS: P). La uscarea accesoriilor încălțărilor din lână – *obiielele* – ale ciobanilor, atât de importantă în cursul iernatului, se recurgea la un „dispozitiv” cu o lungă istorie pastorală: „Obiielele se nimereau ude, poate, seara... Ce făceam: luam șaua de pe măgar, și obânca⁷, și puneam obiielele, acolo... Și dacă le lăsați de ieri-seară, până mâine seară erau uscate, gata!” (IP: J).

Pe drumurile de transumanță, un ajutor neprețuit este dat oierilor mărgineni de măgari, animalele lor de povară. Uneori, acești „companioni” sunt menționați în trecut (IF: P; VD: J), ca un fel de „magazie” (IR: T) sau „taxi” (TM: T) pentru depozitarea și transportul „bagajelor” (NB: T; GM, TC: J); parcă predispuși unei asemenea activități, măgarii ajung să parcurgă și 10 kilometri zilnic (IV: T), purtând o încărcătură de aproximativ 50 de kilograme (IP: T), dintre care „10-12 kilograme de mălai” (IV: P). Referirile la cai sunt făcute doar cu privire la trebuințele *văratului*, atunci când este nevoie ca *putina*, *căldarea* și *ceaunul* să fie duse pe munte (DS: J).

Narativitatea feminină asupra formei transhumante de păstorit reține și o undă de afecțiune pentru asini și efortul lor considerabil: „Încăreau bieții măgari cu merinde” (MS: J), „Măgărușul: atâta era nădejdea toată!” (PI: T). Un cioban din Tilișca (IV) recunoaște chiar un fel de sacralitate a acestor animale: „Măgarii au cruce pe spate. Se zice că [asinul] a fost calul lui Christos! (...) Totdeauna, când moare măgarul, el fuge de lângă stăpân, să moară într-altă parte, să nu-l vadă!”⁸

animalele pe jos, pentru că oile sale sunt mai sănătoase și mai rezistente la boli datorită exercițiului fizic pe care ele îl fac [în acest mod] și pentru că mănâncă o varietate mai largă de plante decât dacă ar fi ținute într-un singur loc pe tot parcursul anului. El afirmă că carnea și laptele lor sunt de calitate superioară și cu un gust mai bun, ca rezultat direct al transumanței pe distanțe lungi” (Caroline Juler, *După coada oilor: long-distance transhumance and its survival in Romania*, în „Pastoralism: Research, Policy and Practice” [PRPP], Odessa Center UK, vol. 4 (4), 2014, p. 7).

⁷ *Ibâncă, ibânci*, s.f. (regional) – țol, pătură care se așterne de obicei pe spinarea cailor (dexonline.ro – consultat pe 15.V.2020).

⁸ Marin Constantin, *Oierii din Carpați și drumurile lor de transumanță*. Evocări ale sătenilor de la Tilișca, Poiana Sibiului și Jina (Mărginimea Sibiului), Ploiești, Editura Bioedit, 2019, p. 52-53.

Măgarii îndeplinesc, practic, funcția de „cărăuși” pentru „toate cele” (DS: J), mai ales pentru lucrurile necesare pe rutele către iernatul oilor la șes: „îmbrăcămintea, hainele” (în general) (IV, NB: T; TC: J), „cojoacele” (BD, DG, GM, NM: J); sunt apoi adăugate „proviziile” (IV: T) sau „merindele” (IP: J), descrise – în același context – și ca „alimente” (NB, DP: T; IP: J), „hrană” (ID: P) sau „mâncare” (IMT: P; BD, DG, GM, NM, PC, TC: J); ca atare, măgarii sunt echivalați cu „bucătaria” sau „cămara” oierilor transhumanți (DB: P). Alte bunuri purtate de asini sunt „așternutul” (NM: J), „țoalele [țolurile]” (ID: P; DG: J), „ceaunul” și „crăcănille” pentru gătit (IM: T; IDN, CV, DB: P).

Aceste lucruri (alimentare sau nu) erau încărcate pe „samar” (DD: P), în „desagi” (IP, IR, TM: T; DD, DG, IV: P; TC: J); este vorba, se pare, de o sarcină ce revenea (mai ales) „mujerilor” (BD: J). În transhumanță, „desagii” trebuie să fie bine cumpăniți, fapt rememorat (ca o amintire a propriei ucenicii) de IP din Tilișca: „N-am potrivit greutatea de pe măgar, n-am știut... Și s-a răsturnat șaua de pe măgar. Eram un copil de 13-14 ani, și nu puteam să ridic, să pun șaua la loc. Am alergat la ciobanul cu care eram, și n-o vrut să vină să mă ajute. Zice: «Să te mobilizezi, a doua oară!» Și-așa am făcut...”⁹

Numărul asinilor astfel întrebuințați depinde de cel al ciobanilor asociați sau angajați după mărimea turmei de oi: „Doi măgari” (IV: P; TC: J), „Trei-patru măgari” (CV: P; ID: J), „Patru măgari” (ISV: J), „Patru-cinci măgari” (IF, ID: P), „Au fost trei persoane care au plecat cu oile [inclusiv soțul interlocutoarei noastre] și au avut trei măgari!” (MD: J), „Noi, trei ciobani, aveam fiecare câte-un măgar” (IP: J)¹⁰.

⁹ *Ibidem*, p. 64.

¹⁰ Folosirea asinilor ca animale de povară pe drumurile transhumanței a dăinuit până în a doua parte a secolului al XX-lea, cu toată modernizarea (relativă) a vieții pastorale. Iată cum este descrisă în anul 1915 plecarea turmelor la munte în cazul oierilor din Rășinari: „Pe potecile de munte (...) se văd turmele suind șireaguri-șireaguri. Cai și măgari încărcăți cu merinde și cu toate sculele cășăriei, pășesc alene printre cârduri de oi și de capre, pe cari le îndeamnă din urmă ciobanii” (Victor Păcală, *op. cit.*, p. 194-195). După o jumătate de veac, măgarii însoțesc turmele de oi chiar și în situația transportului feroviar, atunci când trei ciobani „ungureni” au îmbarcat în tren (la Filiași – Dolj) oile și măgarii, pentru a ajunge la Fetești – Ialomița, apoi spre Călărași (Romulus Vuia, *Tipuri de păstorit la români (sec. XIX - începutul sec. XX)*, București, Editura Academiei Române, 1964, p. 178). Un studiu recent (Caroline Juler, *op. cit.*, p. 13) citează cazul unui oier din Rășinari (Dumitru C.) care întrebuințează nu mai puțin de 20 de asini (alături de 12 câini ciobănești) pentru îngrijirea unei turme de 1200 de oi.

Transportarea oilor spre pășunile de câmpie cu trenul, fără a fi o constantă a mărginenilor, nu lipsește totuși din evocările acestora (DZ, DM, IP, PC, NB, DCR, IM, TM, VBN: T; NM: J). În asemenea cazuri, este vorba de iernatul turmelor în Câmpia Română (DZ: T), Dobrogea (NB: T), Crișana (IP: T) și Satu Mare (NM: J).

Oierii intervievați asociază transhumanța feroviară cu perioada socialistă a istoriei românești, dat fiind că „pe timpul lui Ceaușescu, erau vagoanele mai ieftine: 2000000 un vagon, în vreme ce – după 1990, cu regimul ăstălalt, toate s-or scumpit” (MD: J; VBN); ca atare, aceștia țin minte detalii tehnice precum „vagoane Kausefeu-uri de-alea mari [vagoane de marfă, seriile K.O.R.L.S.E.F.] pe patru osii” (IP: T), cu „pereții încheiați într-o scândură [astfel încât oile] să aibă și aer” (DZ: T), în care puteau fi urcate până la 100 de oi, sau chiar „120-120” [sic!] (MD: J). Trenul rămâne însă un mijloc de transport excepțional pentru oieri, adaptat unor situații aparte ca (de pildă) fătarea oilor, cu nevoia proprietarilor de a ajunge mai repede cu turma la destinație (PC, DCR: T).

Un leitmotiv al mărturiilor oierilor tilișcani, poienari sau jinari despre condiționările „tehnice” ale drumurilor de transhumanță este cel al circulației rutiere cu care ei s-au confruntat în ultimele decenii. Interlocutorii noștri evidențiază contrastul tot mai acut dintre „valorile de trafic” dintr-un trecut încă recent și cele ale realităților contemporane: „Înainte, întâlneai o mașină la un kilometru, doi... Acuma, în tot minutul poți să vezi că trece mașina...” (IP: T), „Acuma, și să vrei, nu poți mer[gle] pe șosea. Atuncea, câte erau... patru-cinci mașini, dom’le!” (IȘ: P), „Dragul meu, pe atunci nu era mașină! Mergeam de-aicea pân’ la Oradea, dar nu dam de trei mașini!” (ID: J).

Acest *illo tempore* exprimat prin *înainte* sau *pe atunci* încadrează cu certitudine anii de dinainte de 1989 (mai ales, perioada 1950-1970), reflectând ritmul vieții sociale și economice al României postbelice și implicațiile pozitive pe care regimul colectivist al proprietății le avea în legătură cu posibilitățile de deplasare în teritoriu ale unor ciobani care, așa cum am văzut, își conduceau turmele cel mai adesea pe jos: „Pe Drumul național 1 (îmi amintesc, că puneam sare la oi, tot lingeau...), și rar când venea câte-o mașină. Lingea turma de oi, mânca sarea de pe asfalt...” (IS: P). Interlocutorii noștri rememorează chiar considerația de care se bucurau din partea șoferilor de altădată: „[Cei] care veneau [cu mașinile], ne respectau, dom’le... Tractor, ce era..., stătea pân’ treceau” [turmele]! (ND: P).

Dimpotrivă, *acuma* relevă (pentru mărginenii intervievați) o discontinuitate severă față de ceea ce acești oameni învățaseră despre transhumanță ca un mod de viață pastorală, orânduit și ritmat după anotimpuri și în acord cu agenda cultivatorilor agricoli: „Era lumea altfel... mai cu credință, cum să vă spun... Și noi, ca ciobani, nu făceam pagube, feream terenul [cultivat]. Numai în terenul unde [cultivatorii] recoltau porumbul, tăiau cocenii, rămânea pentru arat, sau o miriște... le lăsam noi [pe oi], nu să stăm acolo, [ci] trebuia să le lași să pască ceva, că dacă nu, nu le puteai duce flămânde, pe drum... Așa era viața” (ND: P)¹¹, „Primăvara era un pic mai greu, că trebuia să cam ținem drumul, deja începeau culturile, erau culturi [agricole]... Era multă alergătură primăvara: trebuia să alergi la grâu, că se băgau mieii în grâu, în orz...” (NP: P)¹².

Intensificarea fluxului rutier contemporan este descrisă printr-un fel de repliere a oierilor, de la situația în care (anterior) „mai și ocoleam, mai prin păduri, dar mai mult mergeam pe șosea...” (NB: P), la eventualitatea tot mai frecventă când „mergeam pe asfalt, dar *acuma*... din pădure, în pădure, că nu mai pot” (ID: J). Practicienii ai transhumanței, precum DCR din Tilișca, IV și ND din Poiana Sibiului și BD din Jina, folosesc mașini personale de teren în administrarea propriilor turme, ceea ce (la fel ca în cazul transportului feroviar al oilor) denotă efortul de adaptare al mărginenilor la dinamica socială și economică a zilelor noastre.

Restricțiile legislative asupra deplasărilor transhumante, atribuite schimbărilor politice de după 1990 (ca în cazul obligativității legale de a încărca oile în vehicule auto [IM: J]), sunt însoțite și de conștientizarea riscurilor pe care vechea tradiție a drumului oilor pe jos le implică: „[Transportul oilor la iernat] de-abia de se mai face *acuma*, îmbarcat în TIR-uri, camioane, sau așa... Nici Poliția, nimeni nu mai dă voie... Și tu, dacă ești conștient, nu poți să ieși pe șosea, cu turma aia de oi: intră un TIR în ele, ce-ai făcut...?” (IP: T).

Organizarea socială a oieritului transhumant

Drumul oilor nu este – nu poate fi – o întreprindere solitară. Oierii mărgineni își organizează deplasarea ca un grup de asociați, chiar dacă este vorba de o asociere informală (sub raport statutar) și variabilă (prin componență). Acești asociați sunt uneori denumiți „ortaci” (CM,

¹¹ Marin Constantin, *Oierii din Carpați...*, p. 220-221.

¹² *Ibidem*, p. 227.

DCM, IM și DP: T) sau „inși” (VBN: T; ID și NB: P; IM-D și SV: J). În alte situații, membrii grupului sunt receptați prin intermediul criteriului generațional („Era tot leatul, cum spunem noi: toți de-o seamă” [IS: P]) sau prin prisma afinității („Cu cine te potriveai: tot cu oameni de sat mereai, cu neamuri, cu străini: indiferent... După cum te potriveai...” [VBT: T], „Cum te împăcai cu oamenii” [DZ: T]).

Cel mai adesea, însă, un asemenea parteneriat este angajat de „tovarăși” (IM: T; NB, DB: P; IP: J ș.a.). Prin chiar asperitățile muncii lor, oierii locali „erau tovarăși de suferință, chiar dacă nu erau frați...” (PC: T). Întrebunțarea populară a acestui termen este fie delimitată de conotația politică („Tovarășii de la CAP [ca denumire] s-au luat de la ciobani! Ne întovărășeam trei-patru inși, adică eram mai mulți, mai înainte [de CAP]...” (IR: T), fie evocatoare pentru *întovărășirile* socialiste („O fost, la noi, aicea, mai [î]nainte, când o fost cu Colectivul: «întovărășie» (au dat oamenii câte patru oi, patru miei); s-o făcut «cooperativă de întovărășie», știi... Am fost trei ani, la alea...” [SV: J]).

Oierii zilelor noastre (la fel ca ai lor înaintași, din anii ce au precedat comunismul) au însă în vedere trebuințele de conlucrare ale gospodăriilor pastorale din partea locului: „Ne împreunam câte doi-trei tovarăși” (NPN: T), „Se ortăceau mai mulți... crescători de oi din sat... și șase, și zece... după cât era muntele de mare...” (IP: T), „Ne întovărășeam trei-patru inși” (IR: T), „Se întovărășeau câte trei-patru, cinci [săteni]” (ND: P), „Ne întovărășeam câte trei-patru [săteni], după câte aveai oile de multe” (GM: J).

Ca atare, noțiunile de *tovarăș* și *întovărășire* sunt sinonime (în lexicul acelorași crescători de oi) cu cea de împreunare: „Ne împreunam cu altcineva, și făceam o turmă [mare]...” (VBN: T), „Ne mai împreunam cu cineva, și eram doi tovarăși... Ne împreunam câte cinci-șase [săteni]...”, „Făceam o turmă și păzeam cu rândul...” (II: J), „Ne împreunam trei sau patru inși” (DS: J). Accepțiuni similare pentru *întovărășie* = *împreunare* sunt întâlnite și la BD și ID (ambii din Jina).

Majoritatea acestor *tovarăși* provin din rândul rudelor, consemnate fie de o manieră colectivă, drept „neamuri” (DD și NP: P; GM și MD: J), fie printr-un anumit referent („părinți” [II, IST, ISV, VD: J], „cumnat” [DB: P] și „cumnat al părintelui” [NP: P], „frați” [NȘ, GV, ID, IMN: P], „cuscrul” [GM: J] etc.).

Uneori, această conlucrare accentuează tocmai preferința pentru una dintre rude (pe ansamblul rubedeniilor locale): „Eu am fost [la oi] cu fratele, și am ținut așa, câțiva ani. Până ce ne-am căsătorit, și el și

eu... am fost împreună [în transhumanță]”, „Noi [el și fratele] nu am avut oile separate niciodată. Toate erau ale noastre!” (GV: P), „Cu nănașul Bratu, care ne-o cununat, am fost 10-15 ani în Bărăgan; (...) Am mai fost și cu altcineva, dar cu el m-am înțelea cel mai bine” (DM: T).

Desigur, cele mai importante mențiuni sunt însă cele ale grupului sau „echipei” de rude aflate *la drum*: „frate, tata, băiatul cel mare, nănașul” (DM: T), „nănașul și finul” (IM: T), „tata și verii” (IDB: P), „verii și frații” (IS: P), „taică-meu, fratele mai mic, feciorul” (IȘ: P), „fratele-meu și cuscrul” (GM: J). Chiar și atunci când reunește un număr mai mare de „neamuri”, asocierea pastorală nu devine bilaterală (sub raport parental), ci își păstrează caracterul agnatic: „Erau niște unchi ai mei, frați cu taică-meu... Copil fiind, m-am dus la munte aici, am văzut cum e la munte... Acolo, am stat vreo două-trei săptămâni. Erau surorile lui taică-meu, acolo, băcițe; era un frate neînsurat, care avea [oi] sterpe...” (IV: P).

Întrajutorarea fraților pare să constituie un model preferat de cooperare pastorală, mai ales la Poiana Sibiului, reunind „trei frați” (CB), „cinci frați” (IV) și „șase frați” (GȘ). Frații sunt cei care asigură rotația sarcinilor din cursul deplasărilor transhumante și (pe o linie biografică) tot aceștia mediază schimbul intergenerațional din cadrul unei gospodării de oieri: „Cu frații, ei au fost mai mari... Te cam țineai așa, de familia ta... Frații veneau de mă schimbau” (DD: P). Pe de altă parte, fraternitatea (ca legătură socială) instituie și departajarea turmei părintești, odată cu însurătoarea feciorilor: „Ne-am mai mărit noi, frații, [părintele] a trebuit să facă [turme] pentru fiecare, și după aia iar s-or împărțit: când s-o însurat unul, și-o luat oile lui, când s-a însurat celălalt” (DCR: T).

De aceea înzestrarea unei familii pastorale este trăită ca momentul întemeietor al unei noi gospodării, ca unitate productivă „pe cont propriu” în rețeaua rubedeniilor locale: „Am luat partea mea de la tata, oile, și... m-am «profilat» eu singur, pe oile mele.. Eram cu oile părinților până când am... devenit eu, cu oile mele, cu familia mea... În 1964, m-am căsătorit și mi-au dat părinții zestre: oi, pământ și... ce-au putut” (IP: J)¹³, „Mi-or mai dat [părinții] și mie, i-au dat și lui, ceva oi, ne-am căpătat la «cinste», că atuncea se dădeau la «cinste», la miri (la nuntă)... Oamenii, la «cinste», dădeau bani, cât dădeau acolo, și ca semn că ne dau câte-o mielușea, dădeau câte-o bucătică de pâine, și aia se numea că dau și câte-o mielușea!

¹³ *Ibidem*, p. 283.

Știu că am adunat atunci vreo 15-16 miei, așa... Cu [ceea] ce am mai avut noi, ne-am făcut și noi un cârdișor bunișor!” (MS: J)¹⁴.

Înrudirea conferă stabilitate practicii sociale a transhumanței înțeleasă ca îndeletnicire a întregii familii, atât în perioada văratului, pe munte, cât și la iernatul oilor în câmpie: „La o stână (era stâna făcută de comună) erau și patru-cinci gazde... familii...” (IDB: P), „Eram 10-11 familii [de oieri, în Dobrogea]... Era familia toată; erau și femeile, făceau mâncare, ne ajutau la muncă...” (NȘ: P). Dintr-un alt punct de vedere, oierii admit relevanța compatibilității celor care, rude sau nu, se întovărășesc astfel: „Cu cine te puteai înțelege, ăla era ăl mai bun neam! Poate de multe ori e mai bun un [tovarăș] străin, decât neamul; un vecin cumsecade e mai bun ca un frate. Te ajutai [astfel] ca și cu un frate” (VBN: T).

Printre asemenea non-rude sunt persoane din aceeași comunitate rurală a interlocutorilor noștri: „oameni de sat” (VBT: T), „vecini, oameni mai în vârstă” (IP: T), „consăteni” (DCR: T), „cunoștințe” (DD: P), „prieteni” (VD: J). Deși arareori amintiți, *străinii* (de sat) nu lipsesc totuși dintre asociații mărgineni (PR: T; GM: J).

Numărul acestor asociați (cum am văzut, mai ales rude și consăteni) este concentrat la nivelul câtorva oieri, precum (la Tilișca) „trei inși” (VBT), „trei frați” (DCM), „patru frați” (DCR), „patru tovarăși” (IM), „trei-patru proprietari” (DM), (la Poiana Sibiului) „trei-patru tovarăși” (DB), „doi-trei inși” (ID), „doi inși” (NB), „se întovărășeau trei-patru, cinci...” (ND), (la Jina) „eram trei” (DG); „cam trei inși” (IM-D), „câte trei asociați” (IP), „eram asociați doi sau trei, după câte oi aveam” (PC), „patru-cinci, șase inși” (SV)¹⁵. Această dimensionare a echipei de oieri transhumanți confirmă, în general, precizările lui ND din Poiana Sibiului referitoare la grupul de patru indivizi care pot asigura în condiții optime deplasarea unei turme de oi la distanțe mari.

¹⁴ *Ibidem*, p. 299.

¹⁵ Asocierea oierilor transhumanți reafirmă în planul organizării sociale caracterul specializat al acestei forme de păstorit. Este vorba de o trăsătură de auto-administrare de către proprietarii de oi a propriului șeptel, consemnată de multă vreme pentru oieritul sud-transilvănean, așa cum reiese dintr-un studiu mai vechi al lui Andrei Veress: „Păstorii se și asociau între dânșii pe comune sau rudenie, pentru ca să poată câștiga mai bine (...), iar cu dezvoltarea așezământului păstoritului, oierii bârsani – la începutul veacului al XIX-lea – și-au format chiar o «companie» specială (= Compania oierilor din ținutul Bârsei, 1803)” (Andrei Veress, *Păstoritul ardelenilor în Moldova și Țara Românească (până la 1821)*, București, Editura Cultura Națională, 1927, p. 9).

Este important de înțeles, însă, diferențierea de statut socio-economic dintre cei ce dețin (din punct de vedere juridic) turmele, și cei plătiți pentru supravegherea acestora. Din prima categorie fac parte „stăpâni” (PR și DM: T; DB și ND: P) sau „proprietarii” (DM : T; PC: J). Sub ascultarea celor dintâi se află „ciobani angajați” (PR: T; IV și DB: P; IP și MS: J), „ciobani la oameni” (IȘ: P), „slugi” (PC: T), „slujbași” (SV: J) etc. Cel mai adesea, *ciobanii* sunt recrutați dintre străini („venetici” [MT: J]), desemnați fie sub raport etnic („ciorâng” [IS: P], „băieș” [NF & EF: P]), fie prin proveniența regională („olteni și moldoveni” [ND: P], „argeșeni și câmpulungeni” [IȘ: P]).

Angajarea ciobanilor este explicată prin numărul mare al oilor aflate în „gestiune”: „[Cei] care aveam câte 500-600 de oi, numai ale mele de erau, nu puteam să n-am doi-trei oameni pe care-i plăteam. Angajați de mine: eu le dădeam hrană, în fine... haine de schimb, cojoace...” (ND: P). Relațiile de muncă astfel tocmită sunt uneori descrise și prin instabilitate: [Ciobanul angajat] „vine, mănâncă bine, doarme, îi dă banii – 1500 [lei] pe lună –, băutura, și [zice]: «Dă-mi niște bani, să trimit acasă! Dă-mi să-i trimit eu!» Îi dă banii, pleacă, vine înapoi, mai... ciordește [?] ceva, și se duce dracu’!” (IȘ: P).

În unele cazuri, subordonarea ciobanilor față de oieri intervine și între mărgineni, ca în situația *băciței* MS din Jina sau în aceea a unui frate al lui SV (tot din Jina), cei din urmă fiind în slujba unor *stăpâni* poienari, precum și cea a lui IF (din Poiana Sibiului) care „a fost dus cioban la altul... tocmai în Moldova, la malul Prutului”¹⁶.

¹⁶ Distincția dintre *oieri* (proprietari de turme) și *ciobani* (lucrători zilnici sau sezonieri în slujba oierilor) este semnalată și de observatorii străini ai transumanței din Mărginimea Sibiului (de pildă, Sally Huband, David I. McCracken and Annette Mertens, *Long and short-distance transhumant pastoralism in Romania: past and present drivers of change*, în PRPP, vol. 1 (1), 2010, p. 61: „Păstorii pe care i-am interviuat au inclus atât proprietari mari de turme de oi, cât și ciobani angajați. Ciobanii angajați supraveghează turmele zi de zi și de obicei dețin și o mică turmă (mai puțin de 100 de animale) care este înglobată într-o turmă mai mare [a stăpânilor]”). Angajarea ciobanilor este o caracteristică „cvasi-capitalistă” (după expresia Claudiei Chang) a specializării productive a transumanței, întâlnită fiind și în contextul pastoral apropiat (din punct de vedere cultural și geografic) al „patronajului” exercitat de oierii *kutsovlavi* (aromâni) din Munții Pind față de ai lor păstori „subalterni” din Albania; acest patronaj permite oierului-angajator să-și dezvolte statutul social și să se implice și în alte activități economice (precum negoțul sau viticultura) și oferă ciobanului-angajat, în schimbul unei simbrii minime, protecție socială consolidată prin rudenie spirituală între cele două părți (cf. Claudia Chang, „Greek Sheep, Albanian Shepherds: Hidden Economies in the European Community”, în vol. P. Nick Kardulias și Mark T. Shutes (editori), *Aegean Strategies: Studies of Culture and Environment on the European Fringe*, Lanham, Rowman & Littlefield Publishers, 1997, p. 126-130).

Astfel organizată, asocierea sau colaborarea oierilor mărgineni și a angajaților lor – generic desemnată ca *întovărășire* (cum am arătat mai sus) – poartă și alte denumiri ce corespund distribuirii diverselor sarcini de întraajutorare, specifice acestei ocupații: „ciobănie” (DCM: T), „unire” (IV și DM: T), „ciobănie cu rândul” [după numărul de oi] (DCR: T), „pază cu rândul” (II: J), „dare la rând” (PR, TM: T; MS: J), „rânduială” (PR: T; CB, ID: P), „schimb” (rotație a prezenței în teren a proprietarilor de turme: IV, IP, VBN, VBT, DZ, PC: T, IS, DB, DD: P, DG: J), „alcătuire” (VD: J).

Aportul individual al proprietarilor în constituirea unui asemenea cadru de cooperare este variabil, de la „cinci-zece oi [ale unei familii], până [la] cel mult 100...” (VD: J) și „în jur de 70-80 de oi, până-ntr-o 100” (IP: T), până la „150... 300 de oi” (NB: P), „vreo 300... 316” (DCR: T) sau chiar „500-600 de oi” (IF, ID: P). Acest avut este (reprezentat genealogic și colateral) ca un patrimoniu de ordin familial: „Tatăl meu a avut târlișoară de oi, zicem noi. A avut 500-600 de oi, atuncea...” (IDN: P), „Pe unde-i frate-meu, cu târla... zis, cu familia” (NȘ: P).

Turmele reunite ale asociațiilor oscilează, de asemenea, de la un șeptel de „în jur de 400-500” (GV: P) și „un ciopor de 400-500, 600” (DZ: T; VD: J), „500-600” (DS: J), o „turmă cam de 600 oi” (DB: P) sau „turme de 400... 600” (IS: P) ori un „cârd de 700-800... până la 1000” (IP, CM, DM: T), „700-800” (BD: J), „600-700” (GM: J), „de la 600-700 [de oi] în sus” (ID: J) sau „turmă de 600-700, 800” (PC: J).

Compunerea unui atare *ciopor* transpune inițiativa și consimțământul fiecărui *stăpân* de a subsuma turma proprie unei întreprinderi comune și voluntare a oieritului transhumant: „Mata ai avut 200 de oi, eu am avut 150-200 sau 300, și ne-am unit doi inși” (NB: P), „Unul avea 100-200 [oi], altul... 100-200, și făceau cârduri, ca să se poată ajuta” (II: J), „Unul avea 70 de oi, unul, 120... Apăi, se ajungea în jurul a 300-400 [de oi], o turmă” (IM-D: J).

Animalele sălbatice

În afara dificultăților de transport și de iernat al oilor în regiuni situate la sute de kilometri depărtare de satele din Măgînimea Sibiului, drumurile de transhumanță ale oierilor tilișcani, poienari și jinari presupun (așa cum o arată narațiunile majorității acestora) întâlniri

neprevăzute și adeseori primejdioase cu animalele sălbatice. Proprietarii de turme mărgineni – *stăpânii* – și ciobanii lor angajați se referă în principal la lupi (în zonele de șes, intracarpatică sau extracarpatică), urși (la munte), precum și la cazuri mai rare de confruntări cu prădători cum sunt șacalii, mistreții sau chiar vulturii (*vâltani* sau *hultani*).

În două situații, interlocutorii noștri au în vedere și ceea ce ei numesc „animale cu două picioare” (DM: T) sau „oameni mai răi ca lupii: hoții” (NM: J), ale căror furturi asupra turmelor sunt echivalate cu daunele provocate de „sălbăticiuni” (BD: J). Împrejurări în care „fiarele” să atace pe ciobani sunt excepționale, ca aceea povestită de DCM din Tilișca: „A venit ursul și l-a atacat pe un nepot, și l-o făcut numai sânge... L-o tras uite-așa... Și-apoi l-o dus la spital, (...) și l-o cusut”. Altcumva, oierii trăiesc mai degrabă spaima unui asemenea contact: „Și era lună, îi vedeam... veneau pe potecă, așa, după noi, la o distanță de 50 de metri! Și ne-a răzbit frica, dom’le! (...) Și lupii, după noi! Și-așa ne mânau, că nu știam care să trecem înainte și în urmă! (...) Și-am scăpat de ei; când am venit acasă, nu puteam nici vorbi, dom’le!” (ND: P).

În acord cu preponderența pe care lupii o dețin în evocările oierilor mărgineni, observațiile pe care ei le fac asupra comportamentului acestui animal sunt cele mai numeroase, începând cu „semnalmentele” acustice sau vizuale ale apropierii sale: „Noaptea când se uită către tine, la lup îi strălucesc ochii...” (IM: T), „Ei erau... mai departe, așa 5-6, îi auzeai doar cum urlau, se apropiau (să zicem) la un kilometru sau jumătate, și se puneau pe urlat. Dar nu prea umblă, ei, așa [în haită], [ci] câte doi-trei, așa; el te pândeia ziua, pândeia așa...” (NP: P), „Am întâlnit haita de lupi, urlând, cum stau ei, așa...!” (ND: P), „De-aia... ăia-s periculoși, când vin mai mulți... [Lupii] urlă, și dacă dacă știi pe unde vin, trebuie să fii atent...” (DS: J).

Este vorba, apoi, de „asediul” la care lupii supun turmele în transhumanță: „Toată noaptea ne-au dat roată...” (DM: T), „Nu-l vedeai, că venea noaptea [lupul]” (CB: P), „Nici nu se însera bine, [și] erau lupii pe noi...” (IV: P), „Erau și [în] haită... Venea și câte unul...” (NB: P), „Numai iarna veneau în haită” (NP: P), „Se nimerește și-n haită, și numai câte unul; la om nu se dau!” (BD: J), „Se țipau [aruncau] noaptea și luau [oile], nu știam... Dar și dacă știam, o omorau imediat...” (DP: J), „Mai ales noaptea, seara, când ploua... te atacau...” (IM: J).

Mărturiile despre lupi sunt, de altfel, cele mai frecvente, cu o terminologie ce evocă „lupăraia” (GȘ, ND: P), „haiticul de lupi: câte 10-20, în haită” (NB, ID: P), precum și faptul că în februarie – luna fătării oilor, cum am arătat cu alt prilej¹⁷ – are loc și *cățeleala* sau împerecherea lupilor (NB: P; DS, VD: J). Pierderile pe care oierii le atribuie acestor animale pot include câteva zeci de oi ale unei turme („Un lup [doar] mănăcă dintr-una, nu din toate; dar omoară până la 80 de oi [GV: P]”, „Haita ni le-a împrăștiat, și vreo 40 [de oi] ni le-a distrus...” [IDB: P], „S-o mai băgat câte unu [un lup] în oi, de ne-o omorât odată șapte... La alții, o omorât și 30!” [IDN: P]).

Alteori, nu atât numărul de oi ucise, cât detaliile atacurilor sunt cele memorabile („Am găsit o oaie, era mâncată [de lupi] jumătate, în râu, acolo, în apă...” [DM: T], „Odată mi-a luat [lupul] o oaie: a gătuît-o...” [GȘ: P], „Trebuia să o sacrifici [oaia atacată de lupi]; nu mai trăia, dacă au rupt-o la gât...” [NP: P], „[Lupii] omoară tot [ceea] ce prind: câte una-două, așa... Nu știu dacă [în asemenea cazuri, oaia este] moartă, sau gătuîtă (o prindea de gât)...” [GV: P]).

Agresivitatea lupilor este descrisă, în genere, ca o teroare incontrollabilă: „Lupul... face prăpăd: le trântește pe toate [oile]; dacă are timp, le omoară pe toate, și-apoi se-apucă să mănânce! Are boala asta...!” (IDN: P), „[Lupii] se țipau noaptea, și luau [oile], nu știam... Dar și dacă știam, o omorau imediat...” (DP: J), „A fost un lup turbat, de a mușcat pe niște oameni... Și animale [oi], atuncea a mușcat, lupul ăla turbat...” (MD: J).

Incursiunile urșilor din cursul vărătului oilor pe platourile montane, vizează atât turmele ovine („De multe ori, [ursul] intra în oi, lua o oaie [și] se ducea dracului!” [ND: P]), cât și alte animale domestice ale stânei („Grajdul avea o gaură de 50 x 50 de centimetri; și s-a băgat ursul pe-acolo, de-a scos porcul!” [ID: J]).

Faptul că, spre deosebire de lup, „ursul ia una-două [oi], și pleacă...” (IDN: P) limitează pagubele oierilor, fără ca aceștia să renunțe la propriul avut, mai ales că atacurile urșilor sunt individuale: „Câte-un urs care era... așa, dârz, dacă apuca de prindea oaia, te luptai cu el să o scoți, de multe ori, o lăsa și se lua după tine! Iar dacă te prindea, te și

¹⁷ Marin Constantin, *Modul de viață al oierilor mărgineni în transhumanță: iernatul turmelor în câmpie, bucătăria ciobanilor și fătarea oilor*, în SCE, tom XXXIV, 2020, p. 115-134.

gherănea...” (NP: P), „Ursul ăla, care era; ăla venea, dom’le, și lua oaia, și dacă te dădeai către el, venea și te lua și pe tine” (ND: P), „Cum dracu’ să scapi de ursul ăsta?! Numai cu bolovani, dacă dai după el... Dacă-i la mâncare, acolo, la hoit... apăi, se dă la tine!” (ID: J).

Exact în aceleași condiții, apariția ursului carpatin prilejuiește lui IM din Tilișca o luptă acerbă pentru apărarea șeptelului, chiar dacă susținută cu mijloace rudimentare: „A venit ursul și s-a pus în fruntea oilor... Se uita, și punea ochii pe una, pe care o vroia el: un berbec sau o stearpă bună! Aștepta să vină-n dreptul lui, și-atuncea căsca gura, s-o prindă! Eu am dat cu bolovani în el; atuncea, s-o țipat la mine și am strigat, disperat! Și când am strigat eu, am văzut câinele când o prins ursul de picior și i-o tras piciorul! (...) Și-o sărit ursu-n sus, și-o boncăit o dată, și s-o uitat și n-o văzut nimic; o fugit, atuncea, în toate părțile, o luat hoitul și-o plecat” (IM: T)¹⁸.

Prezența altor prădători, deși mult mai rară, lasă totuși „urme” la fel de persistente în biografia oierilor transhumanți: „[În Dobrogea] șacalii vin în grup, câte opt-zece, noaptea; dacă n-ai câini și [șacalii] ți-au intrat în oi, praf ți le fac!” (TM: T), „Mai erau [și] porci sălbatici, dar atunci, nu prea, acum se înmulțesc mai tare...” (DD: P), „I-au mâncat [pe mieii] vâltanii, erau vâltani de-aia mari... de luau un miel și fugeau cu el în gheare... Luau câte-o oaie, ca... pe-o găină, o duceau...” (SV: J).

În aceste condiții, oierii mărgineni sunt nevoiți să dezvolte anumite strategii menite să le protejeze turmele și pe ei înșiși. Starea de veghe este printre cele dintâi măsuri de acest fel, după spusele mai multor poienari („Dormeam pe rând, eram tot lângă ele...” [IMN: P], „Trebuia să fii cu ochii-n patru...” [DD: P], „N-am lăsat bățul de lângă ele; dorm foarte ușor...” [IȘ: P]), întărite și de către VD din Jina („Noaptea... mai făceam... caraulă, așa se zicea!; te hodini, două ceasuri, [nu] te culci... [ci] stai în bătă, acolo; ai grijă!...”).

La nevoie, ciobanii ajung chiar să înfrunte animalele sălbatice: „Am văzut că pleacă oaia de lângă mine (...) mi-am dat seama că lupul a luat-o. Atuncea, m-am făcut că dau cu bâta, dar eu nu l-am [lovit]... că se ferea...” (IM: T), „Mi-a sărit lupul între oi, mi-a găuit o oaie (...) Am zbierat eu, și lupul a lăsat-o. Oaia, cum a rămas găuită, avea mirosul ăla de lup, și nu se mai putea apropia [de turmă]” (MS: J).

¹⁸ Idem, *Oierii din Carpați...*, p. 55-56.

Bâta – accesoriu arhaic al crescătorilor de oi – este menționată în situații similare de apărare a acestora în fața prădătorilor și de ND și NP (ambii din Poiana Sibiului). Alte procedee întrebuițate în acest conflict om – animal probează nu doar curajul păstorilor, ci și ingeniozitatea lor: „Luam cărbuni aprinși din foc (...) și suflam niște apă; cât zgomot făceau... pocăneau, [astfel încât] să nu se arunce lupii-n oi” (IS: P), „Mai murea câte-un miel, câteodată... (...) și-l puneam așa, în niște țepușe, ca și când ar fi stat în picioare (dar el era mort!), iar lupii – ai dracului! – nu-l mâncau! Îl puneam la cărări, așa...” (CV: P)¹⁹.

Dar mai ales câinii ciobănești sunt cei care asigură eficiență strategiilor defensive ale *stăpânilor* tilișcani, poienari sau jinari în luptele lor cu fiarele muntelui sau cu cele ale câmpiei: „Aveam câte 4-5 câini buni, pe care îi creșteam la oi, și știau să păzească noaptea. (...) Ne dădeam cu putere la câini [ca] să se bată mai tare cu ei [cu lupii], și-i împrăștiu...” (ID: P).

Devotamentul câinilor duce uneori la sacrificiul acestora: „Și [pe] câini mi i-or mâncat [lupii], când îs mulți, iarna! S-or băgat câinii la ei, și i-or prins [lupii], i-or rupt și i-or mâncat...” (DS: J). Dat fiind necesarul de hrană pentru câini (NM: J), numărul acestor auxiliari ai ciobanilor nu este (nu poate fi) mare: „șase-șapte câini buni” (GV: P), „doi-trei câini buni...” (DP: J), „trei câini, aveai bază în ei...” (IST: J).

Importantă este, așadar, încrederea pe care oierii mărgineni o au în câinii lor (TM: T; IȘ, CB, GȘ, NB, NF & EF: P; BD, IST, MS: J) și în rolul defensiv pe care asemenea străjeri însuflețiți ai „regnului” domesticit (reprezentat de turmele de oi, în contrast cu animalitatea „non-umanizată” a lupilor sau urșilor) îl îndeplinesc: „Aveam câine bun, de prindea de urs; cu ăla am avut norocul!” (DCM: T), „Puteai să [lupți] cu câinii... îl înturnai [pe urs]” (NP: P), „Câinii erau primii... prevăzători!” (IM-D: J), „Aveam câini: erau simțitori, câinii, când... prin miros, se trezeau și lătrau” (IP: J).

¹⁹ Urmând (în 2014) informațiile lui Colin Shaw (membru fondator al Asociației de Ecoturism din România), Caroline Juler evocă fauna celor aproximativ „5000 de urși bruni, 2500 de vulpi și 1500 de râși” ce populează Carpații românești, notând că hrana lupilor „depinde preponderent” de turmele de oi. Potrivit autoarei amintite, „este dificil de găsit un echilibru între interesele oierilor și animalele de pradă ce se hrănesc cu oi, dar sunt considerate prețioase pentru lume în sens larg”; atare conflict face ca, deși urșii sau vulpile pot fi vânați în anumite împrejurări, aceste carnivore sălbătice să fie totuși protejate prin lege, iar crescătorii de oi să nu le poată ucide chiar și atunci când ele atacă turmele (Caroline Juler, *op. cit.*, p. 15).

Concluzii

Am propus în acest material o înțelegere a transhumanței ca *expresie a relației complexe dintre om, turmele de oi și prădători*, dincolo de încadrarea acestei practici pastorale în categoria analitică a economiei tradiționale sau în aceea a productivității țărănești a zilelor noastre. Desigur, o asemenea formă de specializare „zootehnică” implică prin ea însăși noțiuni precum *adaptabilitate ecologică*, *gestiunea resurselor naturale*, *orientare geografică* etc.

Am menționat importanța „contextuală” a mediului înconjurător (sub raport climatic și topografic, totodată) atunci când ne-am referit – de pildă – la „coordonatele economice și ecologice ale *văratului și iernatului*” sau la „*drumul oilor* [ca] o căutare neîntreruptă de pășuni disponibile, [în funcție de] *trebuințele de nutriție ale oilor*”.

Totodată, am avut în vedere „operaționalizarea” oieritului transhumant în ceea ce munca de zi și nopte a ciobanilor, interesele lor gospodărești și chiar o anumită „filosofie” a administrării propriului șeptel („Nu puteai duce oile flămânde, pe drum. Așa era viața...” [ND: P]) implică o continuă mediere între *domestic* și *sălbatic*, adică (așa cum am precizat de la început) între *cultură* și *natură*.

Am evocat la un moment dat „necesarul” minim al numărului de ciobani asociați (patru) de care depindea controlul unei turme de oi pe drumurile de transhumanță. Deși un asemenea număr este, cum am constatat, variabil (în funcție de mărimea turmelor, de statutul *stăpânilor* de oi, de tipul de relaționare între ciobani, de proveniența locală sau alogenă a acestora etc.), în fapt este de fiecare dată vorba de asigurarea unei funcționalități complexe a transhumanței ca întreprindere, la nivelul trebuințelor de hrănire, adăpost și apărare a turmelor ovine, împreună cu nevoile de protecție a ciobanilor înșiși în raport cu animalele de pradă.

Cioporul de oi și haita de lupi reprezintă în fond referințele „faunistice” extreme ale efortului oierilor tilișcani, poienari sau jinari de a dezvolta și menține viu potențialul productiv al economiei pastorale, peste munți și văi și printre anotimpuri, dincolo de „ambientul” imediat, familiar, al arealului Carpaților Meridionali.

LISTA INTERLOCUTORILOR CITAȚI

Tilișca (T)

CM: T = Constantin Mihaiu (născut în 1940)

DCM: T = Dumitru Câmpean (1935)

DCR: T = Dumitru Ciorogariu (1960)

DM: T = Dumitru Mihai (1952)

DP: T = Dumitru Popa (1967)

DZ: T = Dumitru Zeic (1940)

IM: T = Ioan Miclăuș (1932)

IP: T = Ioan Popa (1949)

IR: T = Ioan Rodean (1942)

IV: T = Ilie Voicu (1932)

NB: T = Nicolae Bunea (1956)

NPN: T = Nicolae Pavel Nan (1940)

PC: T = Petru Câmpean (1940)

PI: T = Paraschiva Iuga (1931)

PR: T = Petru Rodean (1940)

SB: T = Simion Banciu (1935)

TH: T = Toma Hodoș (1943)

TM: T = Toma Miclăuș (1940)

VBN: T = Vasile Bratu (1936)

VBT: T = Vasile Banciu (1936)

Poiana Sibiului (P)

CB: P = Constantin Banu (1932)

CV: P = Constantin Vulcan (1925)

DB: P = Dumitru Baja (1940)

DD: P = Dumitru Dobrotă (1932)

GȘ: P = Gheorghe Șufană (1932)

GV: P = Gheorghe Vonica (1940)

ID: P = Ion Dăncilă (1935)

IDB: P = Ion Dobrotă (1938)

IDN: P = Ion Dăncilă (1925)

IF: P = Ion Furtună (1935)

IMN: P = Ion Muntean (1938)

IMT: P = Ioan Muntean (1938)

IV: P = Ion Vonica (1935)

IS: P = Ion Simion (1938)

IȘ: P = Ion Șufană (1927)

NB: P = Nicolae Banu (1940)

ND: P = Nicolae Dobrotă (1936)

NF & EF: P = Nicolae (1931) și Elena Fântână (1941)

NP: P = Nicolae Prodan (1946)

NȘ: P = Nicolae Șufană (1937)

Jina (J)

BD: J = Bogdănel Dumitru (1953)
DG: J = Dumitru Gheorghioi (1940)
DP: J = Dan Pavel (1938)
DS: J = Dumitru Stroe (1932)
GM: J = Gheorghe Morariu (1949)
ID: J = Ion Dănulețiu (1931)
II: J = Ion Iancu (1936)
IM: J = Ion Moga (1954)
IM-D: J = Ion Moga din Dobra (1935)
IP: J = Ion Pamfiloiu (1936)
IST: J = Ion Stroe (1959)
ISV: J = Ion Savu (1930)
MD: J = Maria Dragomir (1940)
MS: J = Maria Sterp (1941)
MT: J = Maria Toader (1941)
NM: J = Nicolae Morariu (1952)
PC: J = Pavel Cunțan (1946)
SV: J = Simion Vingărzan (1940)
TC: J = Toader Constantin (1929)
VD: J = Vasile Dogaru (1936)

ILUSTRAȚII

Fig. 1. Turmă de oi a oierului Ioan Bratu (Tilișca),
la vâratul din împrejurimile localității Săliște (Mărginimea Sibiului) (1999)

Fig. 2. Familia oierului Ioan Bratu (Tilișca),
la văratul din împrejurimile localității Săliște (1999)

Fig. 3. Oierul Ioan Bratu (Tilișca) la mulsoarea oilor,
la văratul din împrejurimile localității Săliște (1999)

Fig. 4. Familia oierului Ioan Bebeșelea din Jina, la vâratul din împrejurimile localității Săliște (1999)

Fig. 5. Turma de oi a lui Ioan Bratu (Tilișca), în grija fiului său Ion (12 ani), la vâratul din împrejurimile localității Săliște (1999)

Fig. 6. Strungă oilor și mașina de teren ARO, în proprietatea lui Ioan Bratu (Tilișca), la vâratul din împrejurimile localității Săliște (1999)

Fig. 7. Ciobănașul Ion Bratu (12 ani) dă în strungă (1999)

Fig. 8. Oierul Ioan Bratu (Tilișca) și cei doi ciobani angajați ai săi, la mulsoarea oilor (1999)

Fig. 9. Oierul Ioan Bratu (Tilișca) și cei doi ciobani angajați ai săi, la mulsoarea oilor (1999)

Fig. 10. Băcița Maria Bratu, gătind la stâna soțului Ioan Bratu din Tilișca (1999)

Fig. 11. Oierul Ioan Bebeșelea din Jina, la stâna sa din împrejurimile localității Săliște (1999)

Fig. 12. Turma lui Nicolae Morariu (Jina)
cu semne de proprietate crestate la urechile cărlanilor (2016)

Fig. 13. Oaie din turma lui Nicolae Morariu (Jina)
cu semne de proprietate crestate la urechi (2016)

Fig. 14. Vedere generală a satului Tilișca din Mărginimea Sibiului (1999)